

INGMAR PERSSON

Hur hemsk är elitidrotten?

Att det inte står rätt till med elitidrotten hävdar inte bara dess belackare, utan tillstår också dess tillskyndare med bitterhet eller skam. Själv är jag av meningen att ryktet om dess hemskhet är överdrivet. I diagnoser av vilken det ondas rot är har åtminstone fyra skräckinjagande drag anförts: (1) doping, (2) fusk, (3) kommersialism och (4) fascistoida ideal. Enligt min mening visar ingen av dessa faktorer att det är värre ställt med elitidrotten än med andra samhälls- och kulturfenomen eller att den står inför ohanterbara problem.

1. Kan dopingmissbruket kontrolleras?

Den utbredda dopingen är förmodligen det problem som både pro- och kontra-lägrer har ägnat störst uppmärksamhet. Få idrottshändelser skapar större rubriker än när en idrottsstjärna ertappas med förbjudna ämnen i kroppen. Tänk t ex på sprintern Ben Johnsons höga och hårda fall från positionen som en av friidrottens furstar till en av dess mest fördömda fuskare. Hejdlöst utgjuter elitidrottsentusiaster sin indignation mot fällda idoler och sin nostalgiska längtan efter ett förlorat oskuldstillstånd med obefläckade heroer, medan idrottens fiender skadeglatt triumferar.

En av de senare, Torbjörn Tännsjö, har i en tidningsartikel gått så långt som till att framkasta prognosen att "utvecklingen går mot ett ständigt större inslag av doping inom idrotten". Jag vet inte hur han mäter omfånget av dopinginslag, men åtminstone i någon bemärkelse har detta inslag snarast *minskat*, vilket avspeglas t ex i det faktum att en del kvinnliga friidrottsrekord, som sattes under det "östtyska idrottsundrets" dagar, fortfarande närmast ouppnåeliga. Förklaringen är sannolikt att nutidens mer finmaskiga dopingnät skrämmer bort de största av de fula fuskare som stimvis simmade igenom de fordom grovmaskiga.

Detta ger en fingervisning om hur idrottens ansvariga kan stävja dopingmissbruket: genom att förfina testmetoderna, tillämpa dem inte bara vid tävlingstillfällen utan också, utan förvarning, under uppbyggnadsperioder och utmäta långa avstängningsstraff i avskräckande syfte. Sådana rutiner kommer med stor sannolikhet aldrig att helt utrota dopingmissbruket, men de kan begränsa det. Det är förvisso beklagligt att toppidrotten måste leva med en sådan övervakning, men varför skulle den kasta större skugga över idrotten än exempelvis det faktum att museer anlitar alltmer raffinerade metoder för att hålla sina samlingar förfalskningfria kastar över konsten? Det som nödvändiggör dessa beklagliga kontrollapparater ligger inte i idrotten eller konsten i sig, utan i människans töjbara moral som viskar till henne: att använda alla tillgängliga medel för att tillskansa sig vinning.

2. Vad är det för fel på doping?

Doping är naturligtvis inte heller ett problem för *all* elitidrott. Den är exempelvis inget nämnvärt problem inom bollsporter: inte för fotboll och tennis och än mindre för golf. (Dessa sporter kan i stället konfronteras med andra moralproblem, exempelvis att de är miljöfördärliga: golfen för att den slukar stora naturområden och bil- och båtsporter för att de förorenar och stör djurliv.) Den är huvudsakligen ett problem i idrottsgrenar där styrka, snabbhet, spänst och uthållighet är helt utslagsgivande: friidrott, tyngdlyftning, cykling, etc. I den mån bollsportsidkare är dopade är det vanligen bara i den oskyldigare mening i vilken en stor del av allmänheten är det, t ex de allergiker som använder efedrin.

Detta sätter fingret på en väsentlig punkt, nämligen att idrottens nuvarande dopingregler klumpar samman preparat av vittskilda halter: en del är mer allmänt brukade läkemedel, medan andra, förutom att förbättra prestationer, bevisligen är skadliga för hälsan. Det finns således olika grader av doping, och den största indignationen reserveras för de grövsta missbrukarna, som med risk för framtida men nyttjar exempelvis anabola steroider. Idrottsnostalgikernas hyllning av forna tiders sporthjältar rubbas inte av sentida avslöjanden att de med dagens mått mätt var dopade till följd av t ex de medel som de intog för att häva allergiska symptom.

Men exakt vad är det som motiverar den enorma förtrytelse som bryter ut över de idrottsutövare – bl a nämnde Johnson – vilka bevisas

ha stärkt sig med steroider? Att de har spelat hasard med sin hälsa för att öka sin prestationsförmåga? Knappast, för vi vänder oss inte i vämjelse bort från verk som skapats av författare och konstnärer under narkotikarus, t ex Baudelaires, Rimbauds eller Michaux' diktning. Varför skulle det vara moraliskt mer förkastligt att sätta sin hälsa på spel för att förbättra sina sportsliga prestationer än sina konstnärliga?

3. Doping och fusk

Svaret måste ligga i att idrotten, till skillnad från de sköna konsterna, utspelas i tävlingsform, vilket förutsätter vissa regler. Dessa regler bör förbjuda preparat som är hälsovådliga i sig, eller hälsovådliga i förening med tävlingsituationens ansträngning. Det kan inte vara rätt och riktigt att unga människor utan motåtgärder tillåts sugas med i en resultjakt som i förtid bränner ut dem. De som överträder dessa förbud genom att ta hjälp av preparat som skänker dem större fördelar är mer klandervärda än de som nyttjar medel som bara medför smärre fördelar. Med andra ord fördöms dopingmissbrukare inte i sin egenskap av dopingmissbrukare, utan i sin egenskap av *fuskare*, d v s individer som har överträtt (berättigade) regler. Som Lennart Hagerfors uttrycker saken i en uppsats i den nyutkomna antologin *Är idrotten fri?* "är inte själva *missbruket* problemets kärna utan *fusket*". Häri skiljer han sig från Ernst Brunner som i samma volym förfäktar att bruket av en drog som "höjer prestationsförmåga på *konstlad* väg" i sig är fusk. (Betraktar Brunner också de diktarkolleger – Gunnar Ekelöf och otaliga andra – vilka skapade under alkoholdrogens stimulans som *fuskare*?)

Brunner vill heller inte höra talas om att man bland prestationsbefrämjande preparat distingerar mellan sådana som är hälsofarliga och sådana som inte är det och förbjuder endast de förra. Idrottsliga resultat måste enligt honom "uppnås på ett *naturligt* sätt". Haken är att nästan ingenting i vår nuvarande civilisation är "naturligt" i den mest fundamentala betydelsen. Den mänskliga civilisationen är ju inget annat än en utveckling bort från naturtillståndet. Om vi inte fördömer hela denna utveckling och anser att vi borde ha stannat kvar på djurstadiet, måste vi bedöma vissa "konstlade", d v s människoproducerade, förändringar som goda. Frågan blir då varför det är av ondo att höja sin prestationsförmåga i något hänseende – idrottsligt eller konstnärligt – på konstlad väg (genom att ta piller), om detta inte har någon menlig effekt på hälsan.

Det kan sägas att en tillåtelse av dylika ämnen skulle göra idrotten orättvis och ojämlik därför att de troligen bara kan tillhandahållas i rika länder med en avancerad bioteknologi. Men i detta avseende är idrotten redan orättvis och ojämlik: i de flesta fattiga länder finns t ex inte de kunniga instruktörer som fordras för att en talang skall nå internationellt elitskikt. Vi har alla sett "blåbär" på mästerskapsarenorna: dessa deltagare, företrädesvis från något asiatiskt land, som redan genom sin bylsigt otidsenliga tävlingsdräkt tillkännager att sista platsen är vikt för dem. Det faktum att de är födda i fel länder är tillräckligt för att medaljerna skall vara utom deras räckhåll. Idrotten skulle inte kunna bli mer orättvis och ojämlik genom att legitimera också oskadliga, prestationshöjande medel.

4. *Motviljan mot fysiologisk manipulation*

Om den första diagnosen av elitidrottens elände kan reduceras till den andra, bör inte dopingfuskare fördömas med större kraft än fuskare som med andra regelvidriga medel roffar åt sig lika stora fördelar framför sina konkurrenter: t.ex. borde inte indignationen mot Ben Johnson när han fuskade till sig ett OS-guld vara större än den som vederfors Diego Maradona när han fuskade sitt lag till VM-final genom att stöta in ett mål med handen – under förutsättning att de vunna fördelarna är i paritet. Att indignationen mot Johnson nådde en stormstyrka jämfört med vilken indignationen mot Maradona var en lätt bris beror, tror jag, på att en instinktiv motvilja mot medicinska manipulationer med kroppen förenar sina krafter med avskyn mot fusk.

Vi bevittnar slagkraften av denna instinktiva aversion bl a i monstergenrernas popularitet, i exempelvis de rysningar vi erfar inför experiment som leder fram till Frankensteins monster och andra avarter av *homo sapiens*. Ur ett darwinistiskt perspektiv är det lätt att förklara denna instinkt: eftersom vår kropp är oundgänglig för vår överlevnad, bör vi rimligen vara utrustade med en stark fruktan för rotande i den (och i synnerhet i dess gener, vilket kan få de mest genomgripande konsekvenser för reproduktionen). I takt med att liknande åtgärder – t.ex. behandling med tillväxthormoner och generapi – i allt större utsträckning förekommer i sjukvården med gott resultat kommer denna rädsla sannolikt att trubbas av. Successivt blir gränsen mellan vad som är naturligt och artificiellt allt suddigare i det allmänna medvetandet. Min gissning är därför att i framtiden kommer

skillnaden i reaktion på ”pillerfuskare” och andra fuskare att minska, med resultatet att de förra alltmer kommer att omslutas av den relativt större fördragssamhet som andra fuskande idrottsutövare nu åtnjuter, t ex de fotbollsspelare som ”filmars” till sig en straff.

Om vår nedärvda aversion mot fysiologisk manipulation gradvis kommer att försvagas, måste Tännsjö ha fel i att vi skulle vara relativt ointresserade av en tävling som öppet framstod som ”en drabbning mellan olika läkemedelsföretag med idrottsmän i sina respektive ’stall’”. Detta bekräftas också av att vår kännedom om att atleter idag sätter i sig prestationsbefrämjande ”hälsokost” inte märkbart har skruvat ned vår beundran för dem.

5. Fusk uppblåst av kommersialism

I motsats till doping finns fusk i all elitidrott, även de minst atletiska, men fusket är inget specifikt för just för *elitidrotten*: som bekant förekommer fusk även inom korpidrotten och i sällskapsspel. Brunner talar sig varm för ”idrottens gamla ideal” av ”sund kamplust”. Men idrottens *realitet* har alltid varit en annan: fusket sticker upp sitt fula tryne överallt där människor har något att vinna på att överträda (underförstådda eller uttryckliga) regler. Dess förekomst kan därför inte utgöra någon av elitidrottsantagonisternas huvudanklagelser. Vad vi ser i elitidrotten är bara en välkänd gammal mänsklig svaghet i storbilsformat.

Formatet föranleds av att vinsterna på elitnivå är mångdubbelt högre, vilket gör det lönsamt att pumpa in större resurser i fuskmetoder där. Därmed är vi framme vid den tredje angreppspunkten: kommersialismen och de oerhörda ekonomiska belöningar som kan komma mästerskapsvinnare och idrottsstjänor till del. Tännsjö är ute efter denna aspekt när han skriver att ”vi måste framför allt sluta betala för” toppidrotten. Det är förvisso djupt moraliskt upprörande att personer kan kamma hem miljonbelopp för enstaka framträdanden – i en värld där hundratals miljoner inte förmår skrapa ihop ens till existensminimum. Men detta är en kritik som, för det första, inte drabbar *all* elitidrott (vissa grenar har fortfarande mycket av amatörstatus), och som, för det andra, drabbar inte bara elitidrotten, utan också film-, rock- och underhållningsbranschernas stjärnor vilka alla inkasserar astronomiska gager – för att nu inte tala om företagsledare och finanslejon. Kort sagt, det är en kritik av den fria marknaden där

efterfrågan på vissa tjänster driver upp priserna på dem till den grad att en grotesk ekonomisk snedfördelning blir resultatet.

Som idrottsälskare kan vi begråta den flydda – eller kanske rentav mytiska? – tidsålder då vi kunde känna oss förvissade om att idrottsutövarens främsta drivkraft var träningsglädje och strävan efter sportslig perfektion, liksom vi som rockälskare kan begråta att kommersialismen har kramat ur rocken dess råa energi och rebellanda. Men är det ett rimligt och realistiskt krav att idrotten (eller rocken) i ett genomkommersialiserat samhälle skall kunna hålla sig fri från marknadens förbannelser? Inte ens de intellektuella som framför dylika krav drar ju sig från att marknadsföra sig och sina böcker i massmedierna!

6. Är beundran för styrka etc fascistoid?

Kvar står nu bara den fjärde, och mest formidabla, kritiken. Tännsjö tänker sig att "vår fascistoida beundran av styrka, snabbhet och smidighet" ligger bakom vår fascination för elitidrotten. Det framgår av det redan sagda att detta omöjligen kan vara riktigt, för de nämnda egenskaperna är inte avgörande inom alla idrottsgrenar. Inom bollsporter är onekligen den diffusa talang som går under beteckningen "bollsinne" minst lika väsentlig – förmåga att "läsa spelet" och placera sig rätt på planen inte att förglömma. För slalomåkaren är sannolikt balanssinne och reaktionssnabbhet oundgängliga tillgångar. Det låter dock föga övertygande att klassificera beundran av alla dessa egenskaper som fascistoid. I så fall skulle åtminstone bollsporter och utförsäkning undgå Tännsjös anatema: med en suck av lättnad skulle vi retrospektivt kunna konstatera att t. ex. vår exempellösa hyllning av Björn Borg och Ingemar Stenmark inte var utslag av någon fascistoid kult.

Tännsjö låser sig antagligen fast vid "styrka, snabbhet och smidighet" för att han vill vinnlägga sig om kopplingen till doping (bollsinne, etc är knappast dopbara), men denna faktor har vi lämnat bakom oss i och med att vi härledde dess moraliska relevans ur fusk. Den fråga vi nu har framför oss gäller om beundran av "styrka, snabbhet och smidighet" – och eventuellt andra företräden som manifesterar sig i idrott – är fascistoid. Jag tänker ta fasta på den pejorativa eller fördömande innebörd som jag förmodar att termen "fascistoid" har här. Min fråga rör alltså inte om en beundran av de nämnda egenskaperna historiskt sett ingår i fascismens eller nazismens ideologi, utan om den

är moraliskt förkastlig (varje komponent av en förkastlig ideologi behövs inte själv vara förkastlig).

Varför skulle beundran av just de av Tännjö utvalda egenskaperna (eventuellt med mina tillägg) och inte av t ex matematisk intelligens eller konstnärlig kreativitet vara förkastligt fascistoid? Jag antar att det skulle bära emot att karakterisera beundran av alla mänskliga företräderna som fascistoid, att t ex beteckna den kult som onekligen finns kring den svårt rörelsehindrade fysikern Stephen Hawking på detta sätt. Ibland lyder svaret att beundran av styrka etc är förkastligt fascistoid därför att den leder till förakt för kroppslig skröplighet. Då skulle alltså den idrottsfantast som också ser upp till Hawking vara rovdjur för motstridiga känslor av beundran och förakt? Det förefaller närmast parodiskt. Vidare, om beundran av styrka oundvikligen leder till förakt för svaghet, skulle beundran av överlägsen intelligens kunna undslippa att också bli förkastligt fascistoid i kraft av att den leder till förakt för dumhet? Då skulle beundran av Hawking trots allt vara fascistoid – eller undgår den detta stigma därför att den hålls i schack av ett förakt för hans kroppsliga defekter? I så fall borde det också gälla att ju dummare atleter är, desto mindre fascistoid blir beundran av deras styrka, eftersom den motverkas av förakt för deras kläna intellekt!

7. Beundran av styrka och förakt för svaghet

Att beundra någon innebär att anse vederbörande berömvärd, d v s förtjänt av beröm, belöning o s v, medan förakt för någon innefattar att hålla vederbörande för förtjänt av hån, bannor etc. Man kan inte utan att vara inkonsekvent både beundra någon för att vederbörande uppvisar ”styrka, snabbhet och smidighet” och beundra någon annan för att han eller hon *saknar* dessa egenskaper. Men konsekvensen kräver inte förakt för den senare: att inte vara värd beröm är inte detsamma som att vara värd hån.

Många skulle hävda att de vanlottade inte bör föraktas därför att de inte bär ansvar för sina tillkortakommanden. Personligen delar jag denna uppfattning och önskar endast påpeka att det motsvarande gäller för de lyckligt lottade: de är lika lite ansvariga för sina gynnsamma anlag och har bara haft *turen* att av naturen ha utrustats med dem. I ovannämnda antologi framställer Per Olov Enquist idrotten som baserad på en ”premiss” om människans ”likvärdiga olikhet”: den sägs bedöma ”varje prestation utifrån människans fysiska och medfödda

olikhet". Den låter exempelvis damer och herrar tävla var för sig och har viktindelningar i många kraftsporter (boxning, brottning etc). Men detta är bara en grovsortering: det finns oräkneliga mindre iögonfallande skillnader – i syreupptagningsförmåga, muskeluppbyggnad etc – som idrotten inte utdelar handikapp för utan som tvärtom tillåts avgeöra till segrarens fördel i dess tävlingar. Ty ingen vill väl påstå att t ex alla tyngdlyftare i en viss viktclass föddes med exakt samma fysiska förutsättningar för att lyfta vikter och att det bara är träningen som faller utslaget? (F ö har vi ovan noterat att detta inte skulle borga för rättvisa, eftersom vissa föds i en miljö med bättre träningsmöjligheter.)

Sanningen är helt enkelt att man måste ha en god portion *tur* för att bli framstående i en sport (och än mer för att vinna en viktig tävling): tur att födas med de rätta fysiska anlagen, med anlag för att uthärda målmedveten träning och tävlingsmomentets stress, i en miljö som erbjuder goda träningsmöjligheter. (Enquists invändning mot doppingen – som går ut på att den upphäver hans "likvärdiga olikhet" genom att ge vissa försprång – träffar därför inte huvudet på spiken. Mot bakgrund av det sagda skulle den i stället kunna bli en välsignelse som ger möjlighet att eliminera medfödda brister.)

Om vi skall kunna fortsätta tala om segrarna som förtjänta av beröm och belöning, måste vi omtolka förtjänstbegreppet. Vi kan inte hävda att det är *rättvist* att de hyllas och belönas i kraft av sina utomordentliga prestationer när dessa ytterst är produkten av turliga förutsättningar. Vi måste i stället rättfärdiga denna praxis att berömma och belöna vissa bedrifter genom att peka på de positiva verkningar den har på samhället i stort. I idrottens fall kan vi t ex peka på att vi har en djupt liggande drift – som säkerligen har varit nödvändig för människans överlevnad – att mäta våra fysiska krafter med varandra. Det skänker oss välbefinnande både att tillfredsställa denna drift hos oss själva och att åse andra tillfredsställa den på ett glänsande sätt. Det skulle, som Roger Fjellström nyligen har påpekat i denna tidskrift, kunna leda till ökat våld och andra sociala störningar om inte denna drift fick sitt utlopp på idrottsarenorna.

Det blir nu uppenbart att åsikten att ett förträffligt utövande av vissa fysiska färdigheter är beundrans- eller berömvärdt inte automatiskt medför att ett taffligt utövande av dem är föraktligt, ty en praxis att berömma goda prestationer kan vara möjlig att rättfärdiga utan att en

praxis att begabba och förhåna undermåliga prestationer är det. De uppträdde visserligen sida vid sida i den fascististiska rörelsen, med dess beryktade utrensningar av handikappade, men dagens västerländska demokratier ger belägg för att det inte finns någon inbyggd automatik här. Slutsatsen blir således att den beundran av "styrka, snabbhet och smidighet" som elitidrotten inbegriper inte *i sig* är förkastligt fascistoid i den bemärkelsen att den ovillkorligen leder till förakt för och förtryck/förföljelse av dem som är sub-normala i dessa hänseenden.

8. *Slutsats*

Genomgången av de fyra inledningsvis identifierade anklagelsepunkterna visar att ryktet om elitidrottens hemskhet är betydligt överdrivet. Den har fått klä skott för vad som egentligen är defekter i det omkringvarande samhället, av vilket den inte kan vara annat än en integrerad del: samhällets kommersialism och eventuella fascistiska strömningar. På grund av den mänskliga naturens fallenhet för fiffel och båg får den problem med doping i ett samhälle med högt utvecklade biovetenskaper, men samma vetenskaper tillhandahåller också medel – i form av sofistikerade tester – att begränsa problemet till hanterbar skala, om bara viljan finns hos idrottens ansvariga.

Litteratur

Mina citat av Torbjörn Tännsjö är hämtade från ett inlägg i Dagens Nyheter den 3/8 1995. De av mig diskuterade alstren av Ernst Brunner, Per Olov Enquist och Lennart Hagerfors ingår antologin *Är idrotten fri?* (Norstedts, 1995) redigerad av Mats Wickman. Min hänvisning till Fjellström är närmare bestämt till hans "Topprestationer och fascistiska värderingar" i *Filosofisk tidskrift* 1995:3. En hastig översikt över litteraturen ger annars vid handen att Tännsjös första artikel i ämnet i Dagens Nyheter den 7/8 1994 mer satte känslorna än tankeförmågan i rörelse.